

LUDVÍK MUCHA

KARTOGRAFIE NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

L. Mucha: *Cartography at Charles University in Prague*. – Geografie–Sborník ČGS, 111, 4, pp. 426–435 (2006). – The article deals with the development of cartography at Charles University in Prague. Its development is monitored from the time of our oldest known map by Vavřinec of Březová, master and professor of Prague University, dating from the beginning of the 15th century. A special attention is paid to the development after 1920, when Faculty of Science was established at Charles University – since that time, both geography and cartography have been taught here instead of the Faculty of Philosophy. Cartography, science on map generating, has been always a part of geography and only recently it has become an independent discipline.

KEY WORDS: cartography – development – Czechia – Charles University in Prague.

Vývoj kartografie před vznikem Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy

Kartografie – zhotovování map – byla odedávna součástí geografie, z níž se jako samostatná disciplína vyčlenila teprve nedávno. Proto také kartografové byli většinou geografy. Ale třebaže geografie patří k nejstarším vědám – je už starověkého původu – a na pražské univerzitě se prvky geografické výuky v přednáškách jejích profesorů objevovaly téměř od jejího založení, geografii jako samostatnou disciplínu zde dlouho nahrazovala tzv. kosmografie. A tak nejstarší známá česká „mapa“ světa a naše nejstarší mapa vůbec, rukopisná kruhová TO mapa od Vavřince z Březové (1370–1434), mistra a profesora pražské univerzity a autora Kroniky světové, pochází až ze začátku 15. století.

Do roku 1409 působil v Praze Reinhard Pragensis, kosmograf, autor souřadnicových tabulek, které s sebou odnesl, když po vydání Kutnohorského dekretu s mnoha jinými mistry a profesory tuto školu opustil. Odešel do rakouského Klosterneuburgu a tam zpracoval velkou nástěnnou mapu střední Evropy.

Z univerzity vzešel i mistr Mikuláš Klaudyán († 1521), bratrský lékař a tiskař, který v roce 1518, kdy už ovšem nebyl ve svazku této školy, vydal jednorázový obsahující nejstarší samostatnou mapu Čech s českým názvoslovím. Na univerzitu se její obraz dostal už jen zprostředkovaně v Münsterových vydáních Ptolemaiovy Geografie a Kosmografie v četných různojazyčných vydáních, v roce 1554 též česky v Kosmografii české Zikmunda z Puchova († 1584). Ostatně i Münsterova Kosmografie sama se stala podkladem univerzitních přednášek v Karolinu v 16. a 17. století. První zmínka o glóbu na univerzitě je k roku 1530, kdy jí mistr Václav Medek Piscenus z Krymlova daroval k užívání nebeskou kouli.

Kartografii se přiblížil také astronom Jan Zahrádka–Hortensius (1501–1557), dvojnásobný děkan artistické fakulty a rektor univerzity, když

dostal v roce 1547 královský patent a povolení zhotovit mapu království Českého. K uskutečnění tohoto záměru však nedošlo. Ani největší český přírodopisec té doby, astronom Tadeáš Hájek z Hájku (1525–1601), neuspěl v obdobné snaze pro nedostatek prostředků, třebaže už měřil v okolí Prahy a předložil císaři Ferdinandovi I. roku 1563 ukázkou, jak by mapa vypadala.

Hájka však předčil rektor univerzity astronom Martin Bacháček z Nauměřic (1539–1612), označovaný někdy za předchůdce Komenského. Ten vydal roku 1595 v Praze Honterova Rudimenta cosmographiae s první českou tištěnou mapou světa. Bacháček nakupoval, obkresloval, vybarvoval, prodával i rozdával mapy ve prospěch univerzity, aby jí opatřil nějaké peníze, jak dokládají např. zápisy z roku 1606 o darech a prodejkách glóbů. Jejich segmenty však asi nakupoval v cizině. Naopak roku 1608 prodal univerzitě velký glóbus, kterého si velmi vážil. Provozoval tak činnost, která se podobala práci kartografické dílny. Na začátku 17. století je v Bacháčkových účtech řeč o mapě Čech a o její ceně přesahující 10 kop i o plánu Prahy, který chtěl vyměnit za obilí a hrách ve prospěch kolejší kuchyně.

Z univerzity vzešli i jezuitští misionáři Samuel Fritz (1654–1725), který byl autorem mapy Amazonky, a Karel Slavíček (1678–1735), z jehož ruky pochází plán Pekingu.

Po úpravách univerzitního studia za vlády Marie Terezie získala filozofická fakulta novou katedru univerzálních dějin a mezi pomocné předměty historického studia se dostala na prvním místě geografie. Prvním profesorem této katedry byl Franz Lothar Ehemannt (1748–1782), který mj. v roce 1775 vyučoval užití glóbů a map. Když pak josefínská reforma univerzity přinesla roku 1786 dočasné připojení stavovské inženýrské školy k filozofické fakultě, stal se jejím členem také Franz Anton Leonhard Herget (1741–1800), profesor zeměměřictví, hlavní inženýr josefského katastru a examinátor jeho měřičů. Pod jeho vedením vznikl roku 1791 geometricky věrný plán Prahy a byly zhotoveny mapy nově projektovaných silnic v Čechách.

V téže době zaujal v univerzitní astronomii významné místo zakladatel hvězdárny v Klementinu Josef Stepling (1716–1778) a pak jeho nástupci Antonín Strnad (1747–1799), od roku 1778 profesor matematické a fyzické geografie, a premonstrát Martin Alois David (1757–1834), zakladatel geodetické astronomie v Čechách. Jejich činnost v astronomickogeodetických pracích se promítá i do kartografie: oba byli autory map Čech. O univerzitní výuku kartografie měl však větší zásluhu profesor fyziky František Ignác Kasián Halaška (1780–1847). V jeho učebnici Handbuch der Naturlehre (1824–1825) je třetina obsahu věnována geografii a oddíl matematické geografie je rozšířen i o kartografii.

V praktické kartografii se v první třetině 19. století dominantně uplatnil absolvent pražského teologického studia, žák Strnadův, spolupracovník Davidův a přítel Halaškův, žitenický farář Franz Jakob Heinrich Kreibich (1759–1833), autor map 16 českých krajů a map Čech založených na astronomicky změřených zeměpisných souřadnicích řady míst. Nedokončen zůstal jeho projekt „nového Müllera“ v měřítku 1:140 000.

Polovina 19. století přinesla univerzitě zařazení docentských přednášek, což se úspěšně promítlo i do kartografie. V roce 1847 přednášel na filozofické fakultě Wilhelm Volkmann (1822–1877) matematickou geografii a v jejím rámci měl výklady o bodech a liniích na glóbu a o konstrukci a užívání map. Čeština si na své ještě ovšem nepřišla, i když obrozenecký absolvent univerzity, jurista Václav Michal Merklas (1809–1866) ryl, tiskl a vydával nejprve pro Matici českou (od roku 1835) a pak samostatně (od roku 1843) první české zeměpisné a historické mapy, atlasy a glóby.

Na univerzitě byla i nadále spojována geografie s historií, a tak můžeme alespoň konstatovat, že historik Karl J. Vietz (1798–1872), působící na filozofické fakultě od roku 1841, uvádí v názvu svých regionálně geografických přednášek, že je koná „s použitím atlasů“ (Homannova, Berghausova a Sprunerova) a dokonce i glóbů. To ovšem najdeme i u čtení Karla Bořivoje Presla (1794–1852).

Ke kartografii měl vztah i ředitel pražské hvězdárny Josef Georg Böhm (1807–1868), autor hvězdných glóbů i známých uranoskopů (vyhledávačů hvězd na obloze), a Karl Hornstein (1824–1882), Böhmův nástupce, který v letech 1869–1882 přednášel matematickou geografii a kartografii.

K první řádné habilitaci v oboru geografie na univerzitě došlo roku 1856 a prvním docentem se stal Jan Kašpar Palacký (1830–1908), ale ten kartografií nikdy nepřednášel. Po rozdělení pražské univerzity roku 1882 na německou a českou přešel na její českou část a v roce 1891 dosáhl zřízení českého geografického ústavu. V něm se stal roku 1894 asistentem Václav Švambera (1866–1939), pozdější profesor geografie a ředitel tohoto ústavu. Když přenesl ústav roku 1920 do nové budovy na Albertově, moderně jej vybavil. Zřídil zde kartometrickou pracovnu a obstaral jí v té době nejnovější přístroje a zařízení (i fotoreprodukční) a dokonce i ruční sazárnu. Staral se také o pomůcky zeměměřické i limnologické (pro výzkum jezer) a dal zbudovat i obseřvační věž. Ve sbírce byl i přenosný astronomický dalekohled. Především však zřídil (inspirován pařížskou Národní knihovnou) Státní sbírku mapovou (1920) a spolu s Bedřichem Šalamonem vydal v letech 1930–1938 reprezentativní Monumenta cartographica Bohemiae s texty Karla Kuchaře, Ivana Honla a Františka Roubíka. Na kartografii se sice nespécializoval, ale podle potřeby přece jen vykládal vybrané kapitoly z nauky o mapách a vedl i geografická měření na mapě i v přírodě.

Rok 1872 sice přinesl univerzitě – ještě spojené – jmenování prvního (mimořádného) profesora geografie Dionyse Wilhelma Grüna (1819–1896), ten však přednášel až od roku 1875 a řádným profesorem se stal teprve roku 1876. Grün mnoho znamenal nejen pro geografii, ale i pro kartografii. S jeho působením je spojen nejen zárodek geografického ústavu (1873), ovšem německého, ale i mapové sbírky (1879). Vedle matematické geografie četl Grün v letech 1879–1880 i samostatnou jednogodinovou přednášku Studien zur Geschichte der Kartographie a v roce 1880 rovněž jednogodinovku Theorie der Landkarten. Jeho působení bývá považováno za počátek kartografie na naší univerzitě, i když ještě ne systematické a nepřerušené.

Z iniciativy Vojty Náprstka se po roce 1878 uvažovalo o napsání velké učebnice geografie. Z řady v úvahu přicházejících autorů nakonec zbyl jen profesor matematiky František Alois Studnička (1836–1903). Ten zpracoval rozsáhlý třídílný 880 stran čítající Všeobecný zeměpis (1880–1883). V jeho druhé části, věnované matematické geografii, byla obsažena také kartografie. Technicky upravený přetisk této části textu vyšel pod názvem Kartografie čili nauka o zobrazení povrchu zemského v roce 1901 jako učebnice.

Jeden z původně uvažovaných autorů tohoto díla, Karel František Eduard Kořistka (1825–1906), geodet a významný kartograf a geograf druhé poloviny 19. století, byl profesorem na pražské technice a na vývoji české univerzitní kartografie se tedy mohl uplatnit pouze nepřímo.

Z řady českých středoškolských profesorů, kteří později přicházeli v úvahu pro habilitaci, se zabývali kartografií Jindřich Metelka (1854–1920) a František Machát (1876–1935). Oba však zůstali mimo univerzitu, ale sešli se v redakční a autorské práci na významném Ottově zeměpisném atlasu, který vy-

cházel v sešitech od roku 1901. Oba také upravovali známé středoškolské atlasy – Metelka Kozennův a Machát Brunclíkův. Metelka se zabýval i dějinami kartografie, Machát později zpracovával školní nástěnné mapy a působil na univerzitě jako externí lektor metodiky vyučování zeměpisu.

V seznamech přednášek univerzitního studia se kartografie sporadicky objevuje u jmen docenta astronomie Bohumila Bečky (1853–1908) v roce 1885 (Kartografie), profesora astronomie a geofyzika Augusta Seydlera (1841–1891) v roce 1891 (Základové kartografie), profesora astronomie Františka Nušla (1867–1951) v letech 1905 a 1910 (O kartografickém promítání) a zejména profesora aplikované matematiky, geofyzika a astronoma Václava Lásky (1862–1943) v letech 1910 a 1917 (Kartografie a kartometrie) a 1918 (Topografie). Lásky byl později jedním z autorů map prvního československého národního Atlasu republiky Československé (1935).

Z pražské univerzity vyšel také František Koláček (1881–1942), pozdější profesor geografie na brněnské univerzitě. Pod vlivem Karla Kořistky se v mladším věku zabýval kartografií a napsal drobnou knížku Úvod do kartografie (1913), která se užívala v Praze i v Brně jako učebnice. Koláček se zabýval i dějinami kartografie. Také další brněnský profesor Bohuslav Horák (1881–1960) pocházel z pražské univerzity. Přednášel zejména (ale ne výhradně) historickou geografii a dějiny geografie včetně dějin kartografie (napsal Dějiny zeměpisu 1–3, 1954–1968, s Ivanem Honlem a Dušanem Trávníčkem). Oba přispěli i do známého Machátova Ilustrovaného zeměpisu všech dílů světa (3. vydání 1935–1949) – Koláček tam psal kartografii a Horák dějiny geografie.

Období 1918–1945

Po vzniku Československa a ustavení Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity (1920) přešla výuka geografie a tedy i kartografie z filozofické fakulty na toto nové učiliště. Václav Švambera v nové budově na Albertově, tehdy ještě nedostavěné, vybudoval, jak už bylo řečeno, moderní geografický ústav a mapovou sbírku. Dočasně zde bylo umístěno i pracoviště nově vzniklého československého Vojenského zeměpisného ústavu.

Na nové fakultě ještě externě vyučoval matematickou geografii, geofyziku a kartografii již zmíněný Václav Lásky. Ten doporučil, aby přednáškami z těchto oborů byl pověřen Bedřich Šalamon (1880–1967), dosavadní gymnazijní profesor matematiky a deskriptivní geometrie v Praze. Šalamon učil Láskyho syna a Lásky tak měl možnost poznat Šalamonovy pedagogické i odborné kvality. Šalamon se stal nejprve v roce 1920 externím lektorem na fakultě, roku 1922 se habilitoval, v roce 1925 byl jmenován mimořádným a 1931 řádným profesorem matematické geografie a kartografie. Věnoval se i geofyzice a od roku 1933 byl ředitelem Státního ústavu geofyzikálního. Od roku 1935 vedl Státní sbírku mapovou. V letech 1953–1956 byl vedoucím katedry kartografie a fyzické geografie na tehdejší Geologicko-geografické fakultě Univerzity Karlovy. Zabýval se především matematickými metodami v geografii, zkrácením geografických map a metodami kolektivního počtu. Je autorem Šalamonova kartografického zobrazení, skript Přehled výkladů z topografie a kartografie (1920–1921) a nedokončené učebnice Úvod do kartografie (1926). Nevyhýbal se však ani dějinám kartografie.

Historická geografie, resp. historická vlastivěda, vedená profesorem Josefem Vítězslavem Šimákem, zůstala po vzniku přírodovědecké fakulty na fakultě filozofické. Z těch, kteří ji tam přednášeli, se uplatnili v historické kar-

tografii zejména doc. František Roubík (1890–1974), Ivan Honl (1898–1984), Zdeněk Boháč (1933–2001) a doc. Eva Semotanová (*1952), zatímco prof. Bohuslav Horák odešel na brněnskou univerzitu.

V roce 1935 se stal docentem pražské univerzity Karel Kuchař (1906–1975), habilitovaný z fyzické geografie a kartografie. Jeho docentská práce o jezerech východního Slovenska a Podkarpatské Rusi v sobě spojovala limnologický výzkum s terénním mapováním. Kuchařův hlavní zájem se však týkal teoretické a praktické kartografie a zvláště dějin kartografie, kde dosáhl mezinárodního uznání. Jeho historickokartografická aktivita vyvrcholila v roce 1960 publikací *Monumenta cartographica Bohemiae, Moraviae, Silesiae atque Slovaciae*, kterou připravil až k tisku, nakonec však bohužel nevyšla. Měl významný podíl na redakci a vydání obou našich národních atlasů (1935, 1966), na Československém vojenském atlasu (1965) a Atlasu československých dějin (1965). Široká veřejnost znala jeho jméno z Brunclíkova–Machátova školního zeměpisného atlasu a jeho přepracování (1937–1958), ze školních nástěnných map a glóbulů i z mnoha kancelářských map z doby války. Napsal vysokoškolské učebnice *Kapitoly z nauky o mapách* (1943), *Přehled kartografie* (1946) a *Základy kartografie* (1953). V letech 1946–1960 vydával časopis *Kartografický přehled*. Od roku 1945 byl ředitelem Státní sbírky mapové, dnešní Mapové sbírky Univerzity Karlovy. V roce 1950 vytvářel studijní kartografickou specializaci a v letech 1956–1973 byl vedoucím katedry kartografie a fyzické geografie na přírodovědecké fakultě, jejímž profesorem byl jmenován v roce 1967. Stal se zakladatelem české geografické kartografie.

Když Václav Švamberský v roce 1936 dosáhl sedmdesáti let a odešel do výslužby, nebyl už ustanoven nový ředitel geografického ústavu, ale ústav byl rozdělen na dvě oddělení. Jedním z nich bylo II. kartografické oddělení a jeho přednostou se stal prof. Šalamon, který byl také v roce 1939 zvolen děkanem přírodovědecké fakulty. Ale přišla německá okupace českých zemí a 17. listopad 1939, jehož následkem bylo uzavření českých vysokých škol. Geografický ústav byl postoupen německým zeměpisům z německého ústavu na Ovocném trhu.

V německém geografickém ústavu Karlo-Ferdinandovy univerzity po jejím rozdělení na českou a německou v roce 1882 pokračoval v jeho vedení prof. Dionys Wilhelm Grün (1819–1896), který nadále přednášel kartografii v letech 1882–1885. Pak jej v roce 1886 zastupoval doc. Ferdinand Löwl (1848–1925). V letech 1924–1926 přednášel kartografii profesor kosmické fyziky Adalbert Prey (1873–1949). Jeho nástupcem se stal prof. Bernhard Brandt (1881–1938). Učil dějiny kartografie, vedl kartografická cvičení v terénu i terénní mapování a od roku 1930 vydával staré mapy ve sbírce *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* (1930–1936). Většinu výkladů z kartografie však převzal prof. Roman Lucerna (1877–1945), který konal jak přednášky, tak cvičení nejen z tohoto oboru, ale i z ostatních geografických disciplín. Od roku 1938 se ujímá kartografických cvičení prof. Karl Adalbert Sedlmeyer (1903–1988) a od roku 1943 také prof. Hans Spreitzer (1897–1973).

Období po 2. světové válce

Po válce se obnovil český geografický ústav na Albertově v původním rozsahu. Mapová sbírka neutrpěla v době okupace žádné ztráty, naopak byla obohacena o mapy německého ústavu a později o svozy konfiskátů. Byli přijati někte-

ří noví asistenti, z nichž se však plně věnovala kartografii jen Olga Kudrnovská (1917–2003) a z části (tvorbou pohledových map) Stanislav Vorel (1915–2006). Oba však byli v roce 1948 postiženi politickými čistkami a museli fakultu opustit. Naproti tomu dva nekartografové, prof. Vladimír J. Novák (1882–1951) a prof. Josef Pohl–Doberský (1888–1967) se pustili do přípravy zeměpisných atlasů. Pokračovala i výuka orientovaná především na přípravu středoškolských profesorů zeměpisu. Kartografii se studenti mohli věnovat v kartografickém semináři, který vedl nejprve B. Šalamon s K. Kuchařem, záhy však už jen Kuchař sám. Tam vznikaly státní i disertační práce z kartografie a ty nejzdařilejší otiskoval Kuchař buď celé nebo ve výtahu v Kartografickém přehledu.

Únorové události v roce 1948 zasáhly ovšem svými následky i do vysokoškolského studia, které bylo reformováno. Zavedly se zápočty a klasifikované zápočty, dílčí a souborné zkoušky (ty z matematické geografie a kartografie), studium končilo veřejně obhajovanou diplomovou prací a státní zkouškou. Dosavadní doktoráty byly (až do roku 1966) zrušeny. Tento způsob studia trval do poloviny devadesátých let. Za tu dobu bylo na katedře obhájeno z kartografie a matematické (planetární) geografie nejméně 114 diplomových prací. Jejich soupis podle Muchova rukopisu publikoval R. Čapek (1996). Najdeme mezi nimi řadu později známých jmen, např. i doc. Bohumíra Janského (*1951), který se limnologickým výzkumem spojeným s mapováním jezer nejvíce přiblížil K. Kuchařovi. Prvními absolventy kartografické specializace byli v roce 1954 promovani geografové Jindřich Svoboda (1927–1990) a Ivan Beneš (*1931), později úspěšní pracovníci Ústřední správy geodézie a kartografie. Vyšší formou studia byla vědecká příprava, zakončená po obhajobě kandidátské dizertace udělením hodnosti kandidáta geografických věd (CSc.). Nejvýše pak stál titul doktora geografických věd (DrSc.).

V roce 1948 bylo vedení celé geografie na přírodovědecké fakultě podřízeno vědeckému odboru pro geografii, jemuž ze začátku předsedal prof. Šalamon. V roce 1950 vznikla pod vedením prof. Jaromíra Korčáka (1895–1989) jednotná katedra geografie. Ta byla roku 1953 rozdělena na katedry dvě, a tak vznikla katedra kartografie a fyzické geografie. Jejím vedoucím byl do roku 1956 prof. Šalamon, členy se stali Karel Kuchař, tehdy ještě docent, a asistenti Ludvík Mucha (*1927), historický a praktický kartograf a regionální geograf, který přišel na fakultu v roce 1952, a Jiří Mojdl (1924–2001), kartografický technik. V letech 1956–1973 vedl katedru prof. Karel Kuchař. Roku 1964 přišel na katedru z Univerzity 17. listopadu Zdeněk Murdych (1934–2003) a roku 1960 byla fakultě dočasně přidělena Marie Richtrová (*1934), kartografka z Vysoké školy pedagogické. Další odbornou posilou se stal v roce 1976 absolvent kartografického studia Richard Čapek (*1945).

Členové katedry napsali řadu skript ze svých oborů a také učebnice jak kartografické, tak planetárně geografické. Pro výuku kartografie v celé její šíři vyšly knihy Karla Kuchaře (Základy kartografie 1953), Richarda Čapka, Ludvíka Muchy, Miroslava Mikšovského (Geografická kartografie 1992) a Václava Nováka, Zdeňka Murdycha (Kartografie a topografie 1988). V padesátých letech byly vydány pod Kuchařovou redakcí dva překlady z ruštiny, a to G. N. Liodt, Nauka o mapách (1954) a N. M. Volkov, Měření na mapách (1953). O ostatních učebních textech z kartografie podrobněji píší L. Mucha (1994) a R. Čapek (1996).

Kartografii však vyučovali albertovští odchovanci i na jiných vysokých školách, např. prof. Bohuslav Šimák (1908–1995) na brněnské univerzitě, Rudolf Švec (1906–1977) na pedagogické fakultě v Českých Budějovicích, doc. Čeněk Harvalík (*1919) na ČVUT v Praze a pak ve Vidni, Miroslav Špür (1925–1983) a doc. Bohuslav Štěpán (*1927) na pedagogické fakultě v Ústí

nad Labem, Marie Muchová (*1934) na Vysoké škole pedagogické a Pedagogické fakultě v Praze, Ivan Kupčík (*1943) na univerzitě v Mnichově a prof. Jozef Krcho (*1934) na Komenského Univerzitě v Bratislavě.

Vědecko-pedagogické tituly se však kartografům, působícím na přírodovědecké, resp. geologicko-geografické fakultě udílely jen zřídka. Po docentuře a profesuře B. Šalamona (1922, 1925, 1931) a K. Kuchaře (1935, 1968) následovala docentura L. Muchy až v roce 1983, D. Moravce 1992 a R. Čapka 2002.

Když v roce 1950 došlo k delimitaci československé kartografie, byla zřízena pracoviště pro mapy úřední, školní a veřejnou potřebu. Tato poslední složka byla svěřena nakladatelství Orbis, které ustavilo mapovou redakci. Její odborní redaktori byli většinou absolventy Kuchařova semináře: Ondřej Roubík (*1927), Ludvík Mucha (*1927), Marie Medková (1924–1984), Vladimír Smotlacha (1926–1976) a vedoucí Ivo Čáslavka (1922–1988). Neoficiálním externím vedoucím byl Jaromír Janka (1908–1976), jakýmsi gestorem se stal doc. K. Kuchař. Výrobními podniky nakladatelství Orbis byly tiskárny Neubert a synové a Melantrich. Po soustředění československé mapové tvorby v roce 1954 přešla redakce pod Ústřední správu geodézie a kartografie v Praze. I tam se uplatnili absolventi univerzitní kartografie, a to jak na vedoucích místech (Ivo Čáslavka, Ondřej Roubík), tak v sestavitelské a redakční praxi (Jindřich Svoboda, Ivan Beneš, Vladimír Vokálek, Jiří Novotný, Vladimír Smotlacha, František Novák, Marie Medková, Marta Janáčková, Otakar Krčmář, Ivana Marešová, Antonín Götz, Augustin Fišer, Eva Klímová aj.). Absolventi pražského kartografického studia byli i v muzejních institucích (Josef Hůrský, Otilie Škopová) a najdeme je i v mapových archivech (Miroslav Kronus, Hana Stehnová) nebo na pracovištích ČSAV (Olga Kudrnovská, Jaroslav Kestránek, Eduard Kříž, Jaroslav Mareš, Zdeněk Veselý, Jiří Beták, Karel Ráb, Ludmila Fialová, Ivan Kupčík, Jiří Mojdl aj.).

Poválečná doba přinesla v roce 1946 zřízení univerzitní pedagogické fakulty, na níž vzniklo další geografické pracoviště, pozdější třetí geografická katedra. Sídliila nejprve v albertovské pracovně prof. Vladimíra J. Nováka, který byl prvním vedoucím. V roce 1951 se toto pracoviště stalo zeměpisným oddělením velké katedry přírodních věd a to řídil geodet doc. Jindřich Madar (1906–1973), který zde také přednášel matematický zeměpis a kartografii. V roce 1953 se pedagogická fakulta odloučila od univerzity a stala se samostatnou Vysokou školou pedagogickou resp. Vyšší pedagogickou školou. Ta byla v letech 1959–1960 změněna na Pedagogický institut a roku 1964 se opět vrátila k názvu Pedagogická fakulta. Od roku 1954 zde působil Jaromír Janka, externí lektor metodiky vyučování zeměpisu na přírodovědecké fakultě, známý kartograf a spolupracovník K. Kuchaře. Výuku kartografie a matematické geografie po odchodu J. Madara do Jedličkova ústavu (1956) zabezpečoval externě nejprve L. Mucha, od roku 1957 Marie Richtrová, později Jan Knap (*1935) a Karel Pecka ml. (*1940). V roce 1960 byla však katedra geografie na Pedagogické fakultě zrušena.

Roku 1961 byl zřízen při této škole Ústav dálkového studia učitelů, změněný roku 1964 na Ústav učitelského vzdělávání na UK a roku 1974 na Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků. Měl kabinet geografie a kartografii zde zajišťovala M. Muchová–Richtrová.

Současná kartografie: vývoj po roce 1990

Při vytvoření samostatné geografické sekce na přírodovědecké fakultě v roce 1990 a reorganizaci geografie byly zřízeny čtyři geografické katedry. Karto-

grafie se stala součástí katedry kartografie, regionální geografie a oborové didaktiky. Vedením byl pověřen docent regionální geografie Josef Brinke (1934–2001), když doc. L. Mucha za nabídku vedení pro blízkost své emeritury (1992) poděkoval. Ale už v roce 1993 se kartografie zcela osamostatnila a dostala katedru kartografie a geoinformatiky. Její vedení bylo svěřeno doc. Daliboru Moravcovi (*1946), odborníku v počítačové kartografii, který v minulosti působil ve vojenské topografické službě. Nová katedra získala pět mladých asistentů a asistentek z řad dřívějších diplomantů – Pavla Doubravu (*1959), Irenu Rybovou (*1960), Bohumilu Boháčovou (*1661), Tomáše Beránka (*1962) a Janu Forstovou (*1963), zatímco Zdeněk Murdych fakultu už dříve opustil. Noví pracovníci se zabývali dálkovým průzkumem Země, tematickou a atlasovou kartografií, geografickou kartografií, planetární geografii a geoinformatikou, tedy moderními kartografickými disciplínami. D. Moravec vyvedl mapovou sbírku z neustálého nebezpečí přemístění z Albertova títu, že jí získal statut Mapové sbírky Univerzity Karlovy a stal se jejím ředitelem. Kustodem sbírky byl jmenován její dosavadní pracovník Jaroslav Kestránek (*1934), po něm se ujal této funkce roku 1998 Petr Janský (*1953). Ten se stal také redaktorem nově vzniklého časopisu Kartografie a geoinformatika (1999), vydávaného Mapovou sbírkou Univerzity Karlovy. D. Moravec prezentoval tuto sbírku široké veřejnosti zdařilou výstavou Umění map (1995) v tereziánském křídle Pražského hradu. Výstavu doprovázel obrazový katalog.

Změnil se i způsob univerzitního vzdělávání zavedením tříletého bakalářského a pětiletého magisterského studia a studia doktorského (PhD.). V souladu s koncepcí katedry vznikl v letech 1992–1994 studijní plán stanovící profil kartografa se znalostmi konvenční a informatické kartografie a se schopností studenta tvůrčím způsobem řešit současné i budoucí projekty.

Po uplynutí funkčního období doc. Moravce (1998) byl vypsán konkurz na nového vedoucího katedry, do něhož se přihlásili Richard Čapek a Ivan Kupčík, historický kartograf působící externě na univerzitě v Mnichově. Zvítězil Čapek a je škoda, že alespoň k externím přednáškám z dějin kartografie nebyl Kupčík získán.

V roce 2003 byl dalším vedoucím katedry ustanoven doc. Jan Kolář (*1944), odborník v dálkovém průzkumu Země a geografických informačních systémech, který řadu let pracoval na ČVUT v Praze. Název univerzitního pracoviště byl roku 2003 změněn na katedru aplikované geoinformatiky a kartografie a vznikl nový studijní obor, v němž bude preferována aplikační složka studijních disciplín. Výuka se soustředí na oblast geoinformačních systémů, dálkového průzkumu Země, geodatabázových systémů, webových aplikací a kartografie. Dosavadní členové katedry pro nesouhlas s novým vedoucím odešli z fakulty a na jejich místa nastoupili noví pracovníci – doc. Vít Vozenílek, odborní asistenti Markéta Potůčková, Tomáš Bayer, Lucie Kupková, Michal Lodin a asistenti Miroslav Čábelka, Tomáš Hudeček, Eva Štefanová a Přemysl Štych. A to už je současnost kartografie na Univerzitě Karlově.

Literatura:

- ČAPEK, R. (1996): Cartography at Charles University in Prague. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, XXXI, č. 1, s. 31–44.
- BLÁHA, J. D. (2006): Katedra aplikované geoinformatiky a kartografie (poster). Praha.
- FAJKUS, B., BOUŠKA, V., MUCHA, L., KARPENKO, V. (1998): Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920–1998, Praha.
- HÄUFLER, V. (1967): Dějiny geografie na Univerzitě Karlově 1348–1967, Praha.

- KUCHAŘ, K. (1958): Naše mapy odedávna do dneška, Praha.
- MARTÍNEK, J. MARTÍNEK, M. (1998): Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové, Praha.
- MOJDL, J. (1983): Mapová sbírka Geografického ústavu ČSAV, dřívější Státní sbírka mapová. Zprávy Geografického ústavu ČSAV, 20, č. 3, s. 3–23.
- MORAVEC, D. (1996): The Present State and Future of the Map Collection of Charles University. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, XXXI, č. 1, s. 183–190.
- MORAVEC, D. (1996): The Transformation of Cartography. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, XXXI, č. 1, s. 191–201.
- MUCHA, L. (1972): Česká školní kartografie. Kandidátská disertační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- MUCHA, L. (1994): České učebnice, učební texty a příručky kartografie. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze*, 133, Z dějin geodézie a kartografie, 7, s. 55–58.
- NOVOTNÁ, E. (2006): Katalog výstavy 150 let geografie na Univerzitě Karlově Praha.
- SEMOTANOVÁ, E. (1994): Kartografie v historické práci. Práce Historického ústavu ČAV, řada A, svazek 10, Praha.
- TRÁVNÍČEK, D. (1984): Přehled vývoje československé geografie mezi oběma válkami. *Sborník Čs. společnosti geografické*, 89, s. 318–322.
- URBÁNKOVÁ, V. (1984): Osobnosti české kartografie I. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- VYCHODILOVÁ, J. (1991): Osobnosti české kartografie II. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

Summary

CARTOGRAPHY AT CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

Cartography, i.e. generation of maps, has been always a part of geography and only recently it has become an independent discipline. At the beginning, cosmographies substituted an independent geography. The oldest known Czech “map” of the world and our oldest map at all, i.e. the manuscript circular map by Vavřinec of Březová, master and professor of Prague University and author of *World Chronicle*, dates only from the beginning of the 15th century.

Also the oldest separate map of Bohemia with Czech terminology came to the university via Münster edition of Ptolemy's *Geography* and *Cosmography* in different languages, in Czech in 1554 in *Bohemian Cosmography* by Zikmund of Puchov. Also activities of university astronomers dealt with cartography as well. Josef Stepling, founder of *Clementinum Observatory* in Prague, and Martin Alois David were authors of a map of Bohemia.

As to practical cartography, we must mention the priest of Žitenice parish Franz Jakob Heinrich Kreibich and his maps of 16 regions of Bohemia. In the period of National Revival, the lawyer Václav Michal Merklas engraved, printed and published the first Bohemian geographical and historical maps, atlases and globes.

After division of Charles University into the Czech and the German section in 1882, *Geographical Institute* was established in the Czech section in 1891. It was headed by Jan Kašpar Palacký, who nevertheless never taught cartography. Its later director and professor of geography Václav Švambera established in the new Albertov building of the Institute a study of cartometry, maintained also photographic reproduction, geodetic and limnological devices and had a observation tower built in the Institute. Most importantly, on the pattern of the *Paris National Library*, he founded here the *National Map Collection* and, in collaboration with Bedřich Šalamon, Karel Kuchař, Ivan Honl and František Roubík, published representative *Monumenta cartographica Bohemiae*. In 1876 the first full professor of geography Dionys Wilhelm Grün came to the university – his activities are considered to mark the beginning of cartography at Charles University.

The first manual of mathematical geography and cartography was *Cartography or Science on representation of Earth's surface* by professor of mathematics František Studnička written in 1901. The second author of this manual was professor of Prague Technical University, eminent geodetist, cartographer and geographer, Karel František Eduard Kořistka. As he worked at the Technical University, his impact on the Czech university cartography was only indirect. Also grammar school teachers, as Jindřich Metelka and František Machát, took interest in cartography. They remained without the University, but they largely contributed to compilation of *Otto's Atlas of Geography*. They

modified grammar school atlases – Metelka that by Kozenn and Machát that by Brunclík. Metelka studied also history of cartography and Machát prepared school wall maps.

Professor of applied mathematics, geophysicist and astronomer Václav Láška wrote manuals of cartography and cartometry and was one of the authors of the first Czechoslovak national Atlas of the Czechoslovak Republic. Also professors of the Brno University who nevertheless studied at Charles University, wrote manuals: František Kolářček wrote Introduction into Cartography and Bohuslav Horák studied history of geography and cartography.

In 1920, when the Faculty of Science was established at Charles University, teaching of geography and cartography was transferred there from the Faculty of Philosophy. Also the Czechoslovak Military Geographical Institute was placed here for a certain time. In 1922, Bedřich Šalamon, former grammar school teacher of mathematics and descriptive geometry, habilitated as lecturer at the Faculty on recommendation of Václav Láška who taught there mathematical geography and cartography. In 1931, Šalamon became full professor of mathematical geography and cartography. He devoted himself also to geophysics and from 1933 headed the National Institute of Geophysics. From 1935 he headed also the National Map Collection. His manual of Historical Geography and Cartography remained at the Faculty of Philosophy. In 1935 the lecturer of Prague University Karel Kuchař habilitated in physical geography and cartography. He profoundly marked redaction of both national atlases, the Czechoslovak Military Atlas and the Atlas of Czechoslovak History. He worked also on school wall maps and atlases. He published university manuals of cartography, in 1950 introduced specialization of studies in cartography, headed the Department of Cartography and Physical Geography at the Faculty of Science and in 1967 became university professor. He was founder of Czech geographical cartography.

During occupation and after universities were closed on 17th of November 1939, the Institute of Geography was assigned to German geographers from the German Institute located in Ovocný trh. Cartography was taught by Adalbert Prey, Roman Lucerna, Karl Adalbert Sedlmayer and Hans Spreitzer.

After the war, the Albertov Institute of Geography was re-established in its pre-war form. In 1953, after division of the integrated Department of Geography, there was formed the Department of Cartography and Physical Geography lead by Professor Šalamon, where Karel Kuchař was senior lecturer, Ludvík Mucha assistant and Jiří Mojdľ technician. In 1960, the cartographer Marie Richtrová came here temporarily from the Pedagogical University, in 1964 came Zdeněk Murdych and later Richard Čapek who graduated in cartography.

Graduated from Albertov cartographic studies taught also at other universities – in Brno, České Budějovice, Technical University in Prague and in Vienna, at pedagogical faculties in Prague, Ústí nad Labem, at universities of Munich and Bratislava.

In 1990, an independent Section of Geography (including four departments) was formed at the Faculty of Science. Cartography was included into the Department of Cartography, Regional Geography and Didactics headed by Josef Brinke, as Ludvík Mucha refused the offer because of his age. In 1993 cartography passed to the Department of Cartography and Geoinformatics headed by Dalibor Moravec specialized in computer cartography, who had worked before in military topographic service. New young staff came to the Department.

Only few cartographers working at the Faculty of Science, or at the Faculty of Geology and Geography, were awarded scientific or pedagogical titles. After Professors Bedřich Šalamon and Karel Kuchař, Ludvík Mucha became senior lecturer only in 1983, later then Dalibor Moravec and Richard Čapek (in Brno).

Dalibor Moravec succeeded to obtain for the map collection the status of Map Collection of Charles University, so that it could remain in Albertov. In 2002, Jan Kolář, specialized Earth's remote sensing and geographical information systems, who had been working for years at the Prague Technical University, became head of the department, the name of which changed to the Department of Applied Geoinformatics and Cartography and a new study branch has been formed with stress put upon applied components of study disciplines.

*(Pracoviště autora: emeritní pracovník katedry kartografie a geoinformatiky
Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)*

Do redakce došlo 28. 11. 2006